

Mükelleflerin Vergi Adaletine İlişkin Bakış Açıları: Diyarbakır ve Yalova Örneği

Mehmet KARAKAŞ*

Geliş Tarihi (Received): 02.04.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 16.04.2019

Öz

Vergi, bireylerin kullanılabilir gelirlerinde, tasarruflarında, harcamalarında azalmalara neden olmaktadır. Verginin bu hoşnutsuz haline ilave olarak, bir de vergi adaletine ilişkin sorunların ortaya çıkması devletin ihtiyaç duyduğu gelirleri elde etmesi açısından engel oluşturmaktadır. Vergileri ödeyip/ödememe hususunda yükümlülerin tutum ve davranışlarına etki eden nedenler arasında adalet ve eşitlik kavramları önemli yer tutmaktadır. Mali olayların sadece hukuki, ekonomik ve politik boyutlarının ele alınması eksik bir bakış açısı olacaktır. İdeal bir vergi sistemini inşa etmek açısından mükelleflerin tepkilerinin ölçülmesi önemlidir. Mükelleflerin vergilere ve vergilemeye ilişkin tepkilerinin ölçülmesinde yaygın olarak ampirik çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmamız kapsamında 2013 yılında Diyarbakır ve Yalova illerinde mükelleflerin vergiye ilişkin bakış açılarını ortaya koymak açısından toplam 465(Diyarbakır 235, Yalova 230) kişi ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Ancak anketteki her soruya, ankete katılan her mükellef cevap vermemiştir. Bu nedenle, anket sorularının yer aldığı tablolarda yalnızca ilgili soruya cevap veren mükellef sayısı görülmektedir. Makalenin ölçeğinin sınırlılığı nedeniyle, elde edilen bulgulardan sadece soru ile ilgili olan kısmı sunulacaktır. Çalışmada; teorik kısım ve literatür özeti verildikten sonra, vergi adaleti kazanç düzeyi, vergi adaleti kazanç türü, vergi adaleti dolaylı/dolaysız vergi, Vergi adaletsizliğinin nedeni ile Dolaylı/ Dolaysız Vergi ilişkisine dair anket bulguları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Adaleti, Vergi Mükellefi, Dolaylı/Dolaysız Vergi, Mükelleflerin Vergi Algıları

* Prof.Dr., Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, karakasmehmet34@gmail.com

The Perception of Taxpayers on the Tax Equity: The case of Diyarbakır and Yalova

Abstract

Tax causes a decrease in the disposable income, savings and expenditures of the individuals. In addition to this negative reputation of tax, issues related to justice of taxation may constitute another obstacle for the government to earn necessary income. The behavior of taxpayers is mostly affected by factors such as fairness and equality with respect to the payment of taxes. The evaluation of fiscal issues from legal, economic and political perspectives may be too narrow. To build an idealistic tax regime, it is vital to assess the reaction of taxpayers. Empirical studies have a great importance in evaluation of the reaction of the tax payers about taxes and tax policies. In this study, 465 taxpayers (235 in Diyarbakır, 330 in Yalova) were surveyed in person to contemplate their view points on the tax policy. However, some questions in our survey are not answered by all the taxpayer participants. Thus, in the tables where the survey questions are located, only the participants who answered the related questions appear. Due to the limits of the scope of this study, the current paper will only show the part of the findings that are related to the question. In this study, after the theoretical analysis and literature review, the survey results on justice of taxation income level, justice of taxation income type, justice of taxation indirect/direct tax, the reason of tax inequality and direct/indirect tax relation will be examined.

Keywords: *Tax, Tax Equity, Taxpayer, Indirect/Direct Tax, Perception of Tax Payers*

JEL Classification Codes: *H20, H29*

Giriş

Vergi, bireylerin kullanılabilir gelirlerinde, tasarruflarında, harcamalarında azalmalara neden olmaktadır. Hatta değil bir verginin konulması, yeni bir verginin konulacağına ilişkin bir söylenti dahi piyasaları etkileyebilmektedir. İşte bu nedenle vergi, mükellefler tarafından hoş karşılanmaz ve genellikle bir yük ve külfet olarak kabul edilir. Maliye tarihine bakıldığında vergiye ilişkin çok sayıda tepkiyi görmek mümkündür. Verginin bu hoşnutsuz haline ilave olarak, bir de vergi adaletine ilişkin sorunların ortaya çıkması devletin ihtiyaç duyduğu gelirleri elde etmesine engel teşkil etmektedir. İdeal bir vergi sistemini inşa etmek açısından mükelleflerin tepkilerinin ölçülmesi önemlidir. Bu konuda mükelleflerin vergilere ve vergilemeye bakış açılarının, tepkilerinin ölçülmesinde yaygın olarak ampirik(uygulamalı) çalışmalar yapılmaktadır.

Vergilemenin yükümlü davranışlarında mali verimliliği azaltmaya başlaması; vergilemenin psikolojik sınırlarına varıldığına ilişkin bir karine olarak algılanmalıdır. Bu nedenle gerek mevcut vergilerin oranlarını arttırmak gerekse yeni vergilerin getirilmesi istendiğinde, tepkileri analiz etmek ve bunların minimum olduğu noktaya odaklanmak önem arz etmektedir (Reynaud, 1955:3).

Mali olayların sadece hukuki, ekonomik ve politik boyutlarının ele alınması eksik bir bakış açısı olacaktır. Bunlara ilave olarak konunun mükellef psikolojisi açısından da ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım daha bütünlükçü bir bakış açısını ortaya koyacaktır.

Yükümlülerin vergiye ilişkin değerlendirmelerinde; psiko-sosyal faktörler yanında, gelişmişlik düzeyi, ekonomik ve sosyal durum, idarenin teşkilat yapısı gibi faktörler de yükümlülerin yaklaşımlarını etkileyebilmektedir (Çiçek, Karakaş, Yıldız, 2008; 25).

Vergileme karşısında yükümlülerin tutumlarının incelenmesi önemlidir. Ancak, tutumların bireysel olması çeşitli güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, genelleme yapılarak vergileme karşısında yükümlülerin tutumlarının incelenmesi gerekmektedir (Aktan ve Diğerleri, 2006:160–161).

Bu bağlamda çalışmamız kapsamında 2013 yılında Diyarbakır ve Yalova illerinde mükelleflerin vergiye ilişkin bakış açılarını ortaya koymak açısından toplam 465(Diyarbakır 235, Yalova 230) kişi ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Ancak anketteki her soruya, ankete katılan her bir mükellef cevap vermemiştir. Bu nedenle, anket sorularının yer aldığı tablolarda yalnızca ilgili soruya cevap veren mükellef sayısı görülmektedir. Makalenin

ölçeğinin sınırlılığı nedeniyle, elde edilen bulgulardan sadece soru ile ilgili olan kısmı sunulacaktır.

Çalışmada; teorik kısım ve literatür özeti verildikten sonra, vergi adaleti kazanç düzeyi ilişkisi, vergi adaleti kazanç türü ilişkisi, vergi adaleti dolaylı/dolaysız vergi ilişkisi, Vergi adaletsizliğinin nedeni ile Dolaylı/ Dolaysız Vergi ilişkisine ilişkin elde edilen anket bulguları değerlendirilmiştir.

1. Teori

“Mükelleflerin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları” konusu, iktisadi açıdan, soyut düzeyde ve teorik olarak ele alınabileceği gibi, somut düzeyde (uygulamalı olarak) de incelenebilir. Birçok varsayıma dayanan ve esasen faydanın en üst düzeye çıkarılması yönteminin benimsendiği yaklaşım, teorik kitaplarda çokça yer almasına karşın, uygulamada çok fazla yarar sağlamamaktadır. Buna karşılık bireyin vergi karşısındaki tutumunun açıklanması çok öznel ve uygulamacıların düzenlemelerinde temel yol gösterici niteliğe sahiptir. Bu nedenle, mükelleflerin vergiye karşı davranışları konusunda, diğer bir deyişle vergi psikolojisi sahasında yapılan ampirik(uygulamalı) çalışmalar önemlidir ve politikacılar açısından adeta pusula niteliği taşımaktadırlar.

Ancak insanı dışlayan, bir anlayış içinde hareket edilmektedir. Böyle yaklaşımlar, toplumsal olayları gereği biçimde anlamamızı engellemekte, bilimsel çalışmaları yöneticilere etkili politika araçları sunmaktan yoksun kılmakta ve sadece akademik olarak yapılan çalışmalar konumuna indirgemektedir. Bu yaklaşımı vergi konusu özelinde ele alacak olursak, ekonomimizin en sorunlu alanı olan kamu gelirlerini artırma bağlamında ne denli önemli bir araçtan yoksun olduğumuzu görürüz. Zira, bir yandan kamu hizmetlerinin kalite ve kantite olarak optimal düzeye çekilmesi, diğer yandan da küresel rekabetin şiddetlendiği ortamda optimal vergileme koşullarına olabildiğince riayet edilmesi, ancak vergi tabanının yaygınlaştırılması ile olasıdır. Vergi-dışı alanların vergi kapsamına alınarak vergi tabanının yaygınlaştırılması sonucunda, vergi gelirlerinde aynı oranda artış sağlanacağı düşüncesi geçerli olmamakla beraber, bu yolla vergi adaletinin olabildiğince düzeltilerek kamu vicdanının rahatlatılabileceği kuşkusuzdur. Söz konusu alanda gerekli adımların atılabilmesi için, bireylerin vergiye karşı tepkilerinin doğru bir şekilde ölçülmesi ve politikaların da mükellef tepkilerini yumuşatacak şekilde geliştirilip, uygulanması kaçınılmazdır.

Vergilerin teoride ve uygulamada, adaletli olup/olmamaları veya yükümlüler tarafından adaletli olarak algılanıp/algılanmamaları, yükümlülerin vergi ödemeleri üzerinde etkilidir. Vergileri ödeyip/ödememe hususunda yükümlülerin tutum ve davranışlarına etki eden nedenler arasında adalet ve eşitlik kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Bedavacılık(free rider) yapanların da kamu mal ve hizmetlerinden yararlandığını gören bireylerin vergiye karşı tepkileri artmaktadır. Bu durumda bireyler vergiden kaçınma ya da vergi kaçırmayı verginin oluşturacağı olumsuz etkinin yükünü azaltma veya tamamen kurtulma aracı olarak kullanabilmektedirler.

Vergilemede adalet, bireylerin mali güçleriyle orantılı olarak kamu harcamalarını karşılamak amacıyla vergi ödemeleridir. Buna literatürde, vergilemede iktidar(ödeme gücü) ilkesi de denilmektedir. Söz konusu ödeme gücüne ulaşılabilmesi açısından kullanılan araçlar geçim indirimi uygulaması, ayırma kuramı ve artan oranlı vergi tarifeleridir. Burada öncelikle Yatay Adalet ve Dikey Adalet kavramları üzerinde durulmalıdır. Şöyle ki; Yatay Adalet, kazancı birbirine benzer durumda olan mükelleflerin benzer oranlarda vergilendirilmesidir. Dikey Adalet ise, birbirlerinden farklı düzeyde gelir elde eden mükelleflerin farklı oranlarda vergiye muhatap olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, ödeme gücü fazla olanların, az olanlara göre daha fazla düzeyde vergi ödemeleridir. Yatay ve Dikey adalet, Dağıtım Adaleti kapsamında değerlendirilir. Yükümlülerin adalet algısının değiştirilmesinde sadece yatay ve dikey adalet yeterli olmayacaktır.

Vergilemede adaletin sağlanmasında kullanılan diğer bir kavram ise Prosedürel Adalet' dir. Prosedürel Adalet, vergileme ile ilgili yapılan işlemler, prosedürler vb. konusunda yükümlülerin algıları ile ilgilidir. Bu algı, mükelleflerin vergiyi ödeyip/ödememesi yönünde etki yapmaktadır. Mükelleflere hizmetlerin sunulması hususunda, bürokrasinin azaltılması, eşit ve adil şekilde davranılması vb. etkili olmaktadır (Aktan ve Çoban, 2006:143–144).

Vergilemede adalet ve eşitlik konusunda 1982 Anayasasının, “Kanun Önünde Eşitlik” başlıklı 10. maddesine ve “Vergi Ödevi” başlıklı 73. maddesine bakmak gerekmektedir. Buna göre Anayasanın 73. maddesi aşağıdaki şekildedir:

“Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

(Değişik: 16/4/2017-6771/16 md.) Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir.”

Konuyla ilgili olan diğer bir madde ise Anayasanın 10. maddesidir. Buna göre;

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 12/9/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

(Ek fıkra: 12/9/2010-5982/1 md.) Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Vergi ödemede adalet ve eşitlik ilkesinin referansını Anayasadan aldığını tekraren ifade etmeliyiz. Bu durum, hukuk kuralları hiyerarşisindeki yeri itibarıyla bakıldığında önemini ifade etmesi bakımından göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Diğer taraftan devletin ihtiyaç duyduğu asli geliri elde etmesi açısından vergilemede adaletin tesisi büyük önem arz etmektedir.

2. Literatür Özeti¹

Toplumun dinamik yapıya sahip bir unsur olarak ele alınması zorunluluğu, sosyolojinin uzmanlaşmaya gitmesine neden olmuştur. Bu anlamda ortaya çıkan uzmanlık alanlarından birisi de Mali Sosyoloji’dir. Söz konusu alan, maliye, siyaset ve psikoloji gibi alanların kesişim kümesinde yer almaktadır.

Mali sosyoloji alanının iki önemli katkısı vardır. Birincisi; maliye alanının soyut olan tarafının ortaya çıkaracağı eksiklikleri ortadan kaldırır ve mali konuların somut olarak ele alınmasını sağlar. Böylece tedbirlerin sosyal yapılarda ortaya koyacağı etkiler hakkında bilgi sahibi

¹ Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi (Ankara, 2008) adlı çalışmadan yararlanılmıştır.

olunmasına yardımcı olur. Aynı zamanda Maliye Politikası açısından da yol göstericilik gibi bir görevi yerine getirir. İkincisi; Mali sosyoloji toplumu karşılıklı sosyal ilişkiler ağı içerisinde değerlendirmekte ve dinamik bir bütün olarak bakmaktadır. Bu bakış açısı olayların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Kurtkan, 1968: 10-11).

Mali sosyoloji kavramına kısaca değindikten sonra, aşağıda Mali Psikolojisi ve Vergi Psikolojisi kavramları üzerinde durulacaktır.

Mali psikoloji, mali olayların bireyler üzerindeki muhtemel etkilerini, bireylerin çeşitli mali olaylar karşısında sergileyecekleri tutum ve davranışların araştırılmasını içeren bir disiplindir. Bu alanın kapsamına vergileme ve vergilerin yapısıyla birlikte, bütçe politikası, borçlanmanın bireyler üzerindeki etkileri gibi konular girmektedir (User, 1992: 63).

Vergi ile ilgili olarak, merkezi idare ve vergilendirme yetkisine sahip diğer idareler ile kişi ve kuruluşların davranışlarının araştırılması da vergi psikolojisi kapsamına girmektedir (Öncel, 1974:10). Vergi psikolojisi ile ilgili çalışmalar, Avrupa ve Amerika’da genel nitelikli çalışmalardan daha dar nitelikli alan çalışmalarına doğru evrilmiştir. Genel anlamda, Vergi Psikolojisi denildiği zaman G. Schmölders hatırlanmaktadır. ABD’de George Katona 1940’lardan itibaren iktisat psikolojisine çok şey kazandırmıştır. Bunun dışında gerek ABD, gerekse Avrupa ve İsrail’de iktisat psikolojisi ile ilgili çok sayıda eser yayınlanmıştır. Bunların yazarları arasında Maital, Sandmo, Rutenberg ve Veldhoven, Feige, Van de Braak, Tanzi sayılabilir. Ayrıca “Vergileme Psikolojisi” kitabının yazarı Alan Lewis’i de belirtmeliyiz.

Bu alanda yapılmış olan diğer çalışmalara ilişkin olarak aşağıdaki örnekler verilebilir:

Paul Webley, Michaela Cole, Ole-Petter Eidjar: “The Prediction of Self-reported and Hypotetical Tax Evasion: Evidence From England, France and Norway”, **Journal of Economic Psychology**, 22, 2001, 141–155; Norman Gemmell, Oliver Morrissey, Abuzer Pinar: “Tax Perceptions and the Demand for Public Expenditure: Evidence from U.K. Micro-Data”, **European Journal of Political Economy**, 19, 2003, 793–816 (İngiltere’de yaklaşık 3500 katılımcı kullanılmıştır) ve Michael Wenzel: “An Analysis of Norm Processes in Tax Compliance”, **Journal of Economic Psychology**, 25, 2004, 213–228 (Avustralya’da 1300 civarında katılımcı ile yapılmıştır) (Çiçek, Karakaş, Yıldız, 2008; 25).

Ampirik alışmalar olarak; Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Halkla İlişkiler şubesi'nin, 1972 ve 1975 yıllarında yaptırmış olduğu iki anket çalışması; şamil nsal'ın "Vergi Kaakılığında Sosyal Etmenler" (1987) başlıklı doktora tezinde yapılan anket alışması; Naci Muter, Süreyya Sakınç ve A. Kemal elebi'nin "Manisa İli Mükellefleri zerine Bir Anket alışması" (1993); Adnan Gerçek ve Mehmet Yüce'nin Bursa Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı yükümlülerin bir kısmını kapsayan bir anket alışması (Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörlerle İlgili Ampirik Bir alışma, 1998); İhsan Cemil Demir'in "Yükümlülerin Vergi Karşısındaki Davranışları - Afyon İli Anket alışması" (1999); şamil nsal'ın "Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci-Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinin Konumu ve Geleceği' Konusuna Uygulamalı Bir Yaklaşım" (2000) adlı alışması; Tolga Saruç'un "Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma zerindeki Etkisi-Deney ve Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Araştırma" (2003); Harun Yeniçeri'nin "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma" (2004); Hilmi oban ve Selami Sezgin'in "Vergi Mükelleflerinin Davranışları zerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli rneği" (2004) başlıklı makalesi; Hakkı Mümin Ay "Adil Gelir Dağılımı Sağlamada zel Tüketim Vergisi'nin Yeri ve Bunun Türkiye'de Uygulanabilirliği" (2004); Halit iek, Psikolojik ve Sosyal Ynden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket alışması), İSM MMO Yayın No:65, İstanbul, (2006) ; Binhan Elif Yılmaz ve Murat şeker; Vergiye Karşı Tepkiler, Mükellef Davranışları: İstanbul rneği, İSM MMO Yayın No:86, İstanbul, (2007) (iek, Karakaş, Yıldız, 2008; 25-26; Erol, iek, Karakaş, 2009, 75-76).

3.Ampirik alışmanın Bulguları

Çalışmada olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden en yaygın olanı basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İstatistikilerin yaygın düşüncesine göre 100. 000 ve üzeri evren kümesi için en az 384 adet örnekleme toplanmalıdır. Böylece örneklemin ana kütleyi temsil kabiliyeti makul düzeyde tutulabilir (Altunışık vd, 2004; 125 ıngı, 1990; 66 ve Yamane, 2001). Anketin yapıldığı 2013 yılı itibariyle, Yalova da 32438 mükellef; Diyarbakır' da ise 85539 mükellef vardır. Çalışmamızda kullanılan örnekleme sayısı yukarıdaki çalışmalarda da belirtildiği üzere istatistiki olarak yeterlidir (GİB, 2018).

3.1. Vergi Adaleti ve Kazanç Düzeyi Açısından Yapılan Değerlendirmeler

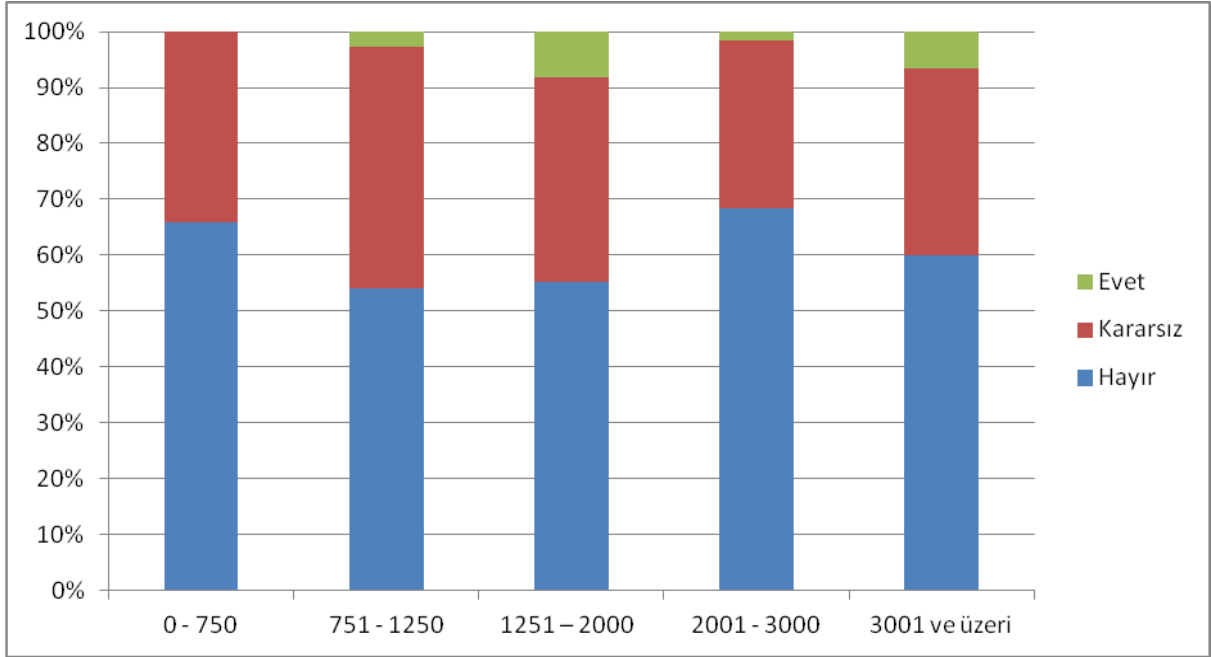
Yalova’da 0-750 TL gelir elde edenler yaklaşık % 65 düzeyinde hayır adaletsiz; 751-1250 TL gelir elde edenler yaklaşık % 55 düzeyinde hayır adaletsiz; 1251-2000 TL gelir elde edenler yaklaşık % 55 düzeyinde hayır adaletsiz; 2001-3000 TL gelir elde edenler yaklaşık % 70 düzeyinde hayır adaletsiz; 3001 TL ve üzeri gelir elde edenler ise % 60 düzeyinde hayır adaletsiz cevabını vermişlerdir.

Tablo: 1

Vergiler adaletli mi? * Kazanç düzeyi * Bulunduğunuz il

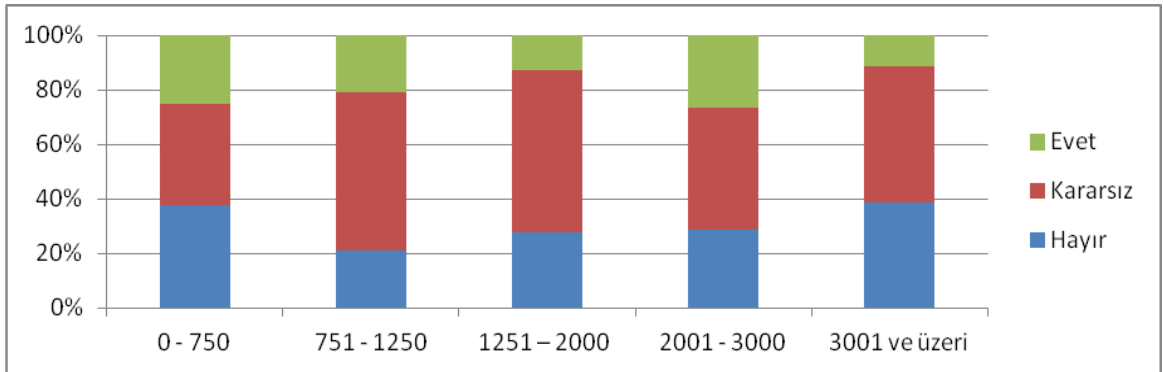
Bulunduğunuz il			Kazanç düzeyi					Total
			0 - 750	751 - 1250	1251 – 2000	2001 - 3000	3001 ve üzeri	
Yalova	Vergiler adaletli mi?	Hayır	25	20	27	41	9	122
		Kararsız	13	16	18	18	5	70
		Evet	0	1	4	1	1	7
	Total		38	37	49	60	15	199
Diyarbakır	Vergiler adaletli mi?	Hayır	3	8	13	14	10	48
		Kararsız	3	22	28	22	13	88
		Evet	2	8	6	13	3	32
	Total		8	38	47	49	26	168

Şekil: 1 Yalova İli Vergi Adaleti Kazanç Düzeyi İlişkisi

Diyarbakır’da ise 0-750 TL gelir elde edenler yaklaşık % 40 düzeyinde hayır adaletsiz; 751-1250 TL gelir elde edenler yaklaşık % 20 düzeyinde hayır adaletsiz; 1251-2000 TL gelir elde edenler yaklaşık % 30 düzeyinde hayır adaletsiz; 2001-3000 TL gelir elde edenler yaklaşık % 30 düzeyinde hayır adaletsiz; 3001 TL ve üzeri gelir elde edenler ise yaklaşık % 40 düzeyinde hayır adaletsiz cevabını vermişlerdir.

Şekil: 2 Diyarbakır İli Vergi Adaleti Kazanç Düzeyi İlişkisi

Hayır adaletsiz diyenler; Diyarbakır’da (% 29) Yalova’dan daha düşük (% 61) düzeydedir. Aslında genel kanı bunun tam tersi olduğu şeklindedir. Bunun sebebi olarak 2000 yılı sonrasında bölgeye yapılan kamu yatırımlarının ana nedeni oluşturduğu kanaatindeyiz. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin yıllar itibariyle kamu yatırımı yapılması konusunda ikinci plana itilmesi, bölge insanının adeta yalnızlığa itilmesi ve bunun akabinde terörün verdiği can

ve mal kayıpları halkı olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, son yıllarda yapılan yatırımlar bölge insanını söz konusu yalnızlıktan çok büyük ölçüde kurtarmıştır, diyebiliriz

Tablo: 2 Vergi adaleti ile Kazanç düzeyi ilişkisi Pearson Ki-Kare Testi Bulguları

		Kazanç Düzeyi	
Vergi Adaletli mi?		Pearson Ki-Kare İstatistiği	p-değeri
	YALOVA	7,857	,448
	DİYARBAKIR	6,867	,551

Tablo 2’de de görüleceği üzere, vergi adaleti ile kazanç düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştıran Pearson ki-kare testi bulguları istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye işaret etmemektedir. Buna göre, vergi adaleti algısı kazanç düzeyindeki değişmelere göre farklılık göstermemektedir.

3.2. Vergi Adaleti ve Kazanç Türü Açısından Yapılan Değerlendirmeler

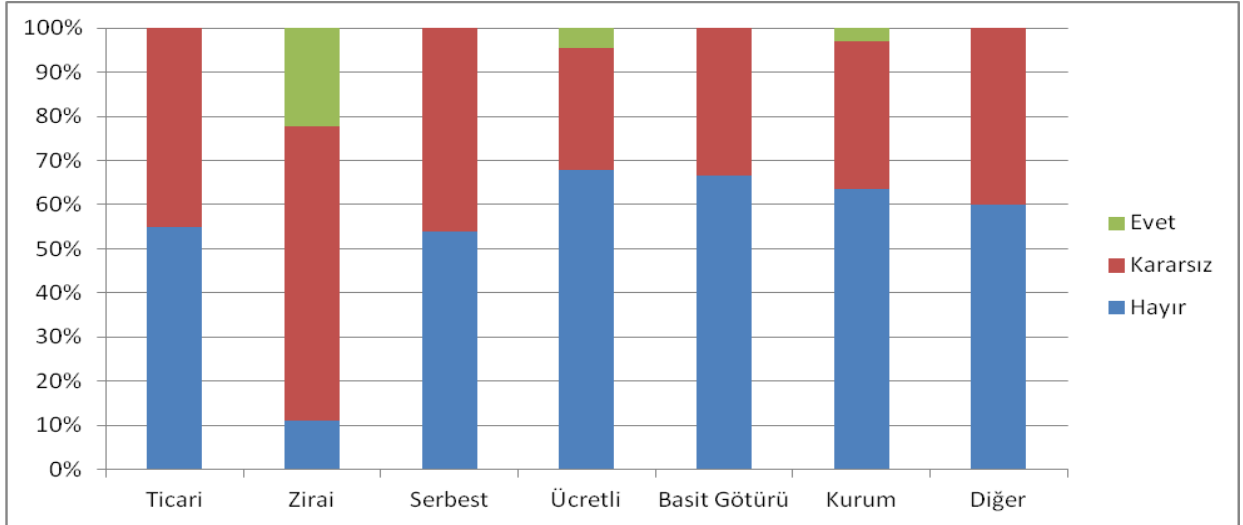
Yalova’ da ticari kazanç elde edenler % 55’e yakın düzeyde hayır adaletsiz; zirai kazanç elde edenler % 10 düzeyinde hayır adaletsiz; serbest meslek kazancı elde edenler % 55’ e yakın düzeyde hayır adaletsiz; ücretliler % 70’e yakın düzeyde hayır adaletsiz; basit/ götürü usülde gelir elde edenler % 70’e yakın düzeyde hayır adaletsiz; kurum kazancı elde edenler ise % 65’ e yakın düzeyde hayır adaletsiz cevabını vermişlerdir.

Tablo: 3

Vergiler adaletli mi? * Kazanç türü * Bulunduğunuz il

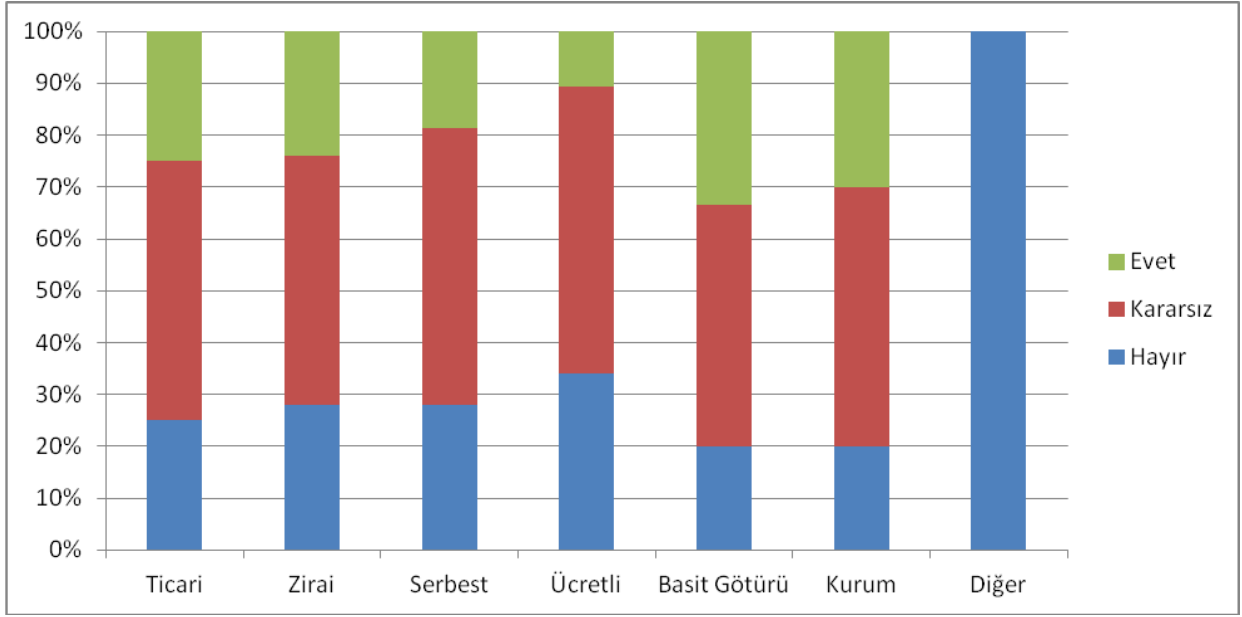
Bulunduğunuz il			Kazanç türü							Total
			Ticari	Zirai	Serbest	Ücretli	Basit Götürü	Kurum	Diğer	
Yalova	Vergiler adaletli mi?	Hayır	11	1	14	59	8	21	6	120
		Kararsız	9	6	12	24	4	11	4	70
		Evet	0	2	0	4	0	1	0	7
	Total		20	9	26	87	12	33	10	197
Diyarbakır	Vergiler adaletli mi?	Hayır	4	7	12	19	3	2	2	49
		Kararsız	8	12	23	31	7	5	0	86
		Evet	4	6	8	6	5	3	0	32
	Total		16	25	43	56	15	10	2	167

Şekil: 3 Yalova İli Vergi Adaleti Kazanç Türü İlişkisi

Diyarbakır’ da ticari kazanç elde edenler % 25’e yakın düzeyde hayır adaletsiz; zirai kazanç elde edenler ve serbest meslek kazancı elde edenler % 30’ a yakın düzeyde hayır adaletsiz; ücretliler % 35’e yakın düzeyde hayır adaletsiz; basit/ götürü usulde ve kurum kazancı gelir elde edenler ise % 20 düzeyinde hayır adaletsiz cevabını vermişlerdir.

Şekil :4 Diyarbakır İli Vergi Adaleti Kazanç Türü İlişkisi

Genel olarak değerlendirildiğinde, Yalova’da Vergiler evet adaletli şeklinde cevap verenler % 4; Diyarbakır’da ise % 19 düzeyindedir. Görüleceği üzere, Diyarbakır’da vergi adaleti-kazanç türü (ticari, zirai, serbest meslek kazancı, ücretli, basit/götürü vb.) konusunda evet adaletli diyenlerin oranı Yalova’dan daha yüksektir. Bunun sebebi olarak Diyarbakır’da çeşitli gelir türlerini elde eden mükelleflerin, birçok kamu hizmetine(egitim, sağlık vb.) erişiminin daha mümkün hale gelmesi, aynı zamanda terörün azalarak ülke gündeminden düşmesi nedeniyle altyapı yatırımlarının artmasının çok büyük ölçüde katkısı olduğu kanaatindeyiz.

Tablo:4 Vergi adaleti ile Kazanç türü ilişkisi Pearson Ki-Kare Testi Bulguları

		Kazanç Türü	
Vergi Adaleti mi?		Pearson Ki-Kare İstatistiği	p-değeri
	YALOVA	21,765**	,040
	DİYARBAKIR	11,311	,502

Not: ** %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4’de de görüleceği üzere, vergi adaleti ile kazanç türleri arasındaki ilişkiyi araştıran Pearson ki-kare testi bulguları, Yalova ili için istatistiksel olarak anlamlı, Diyarbakır ili için ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Buna göre, Yalova ili için, vergi adaleti algısı kazanç türüne göre farklılık gösterirken, Diyarbakır ili için böyle bir farklılaşma göstermemektedir.

3.3. Vergi Adaleti ve Dolaylı/Dolaysız Vergi Açısından Yapılan Değerlendirmeler

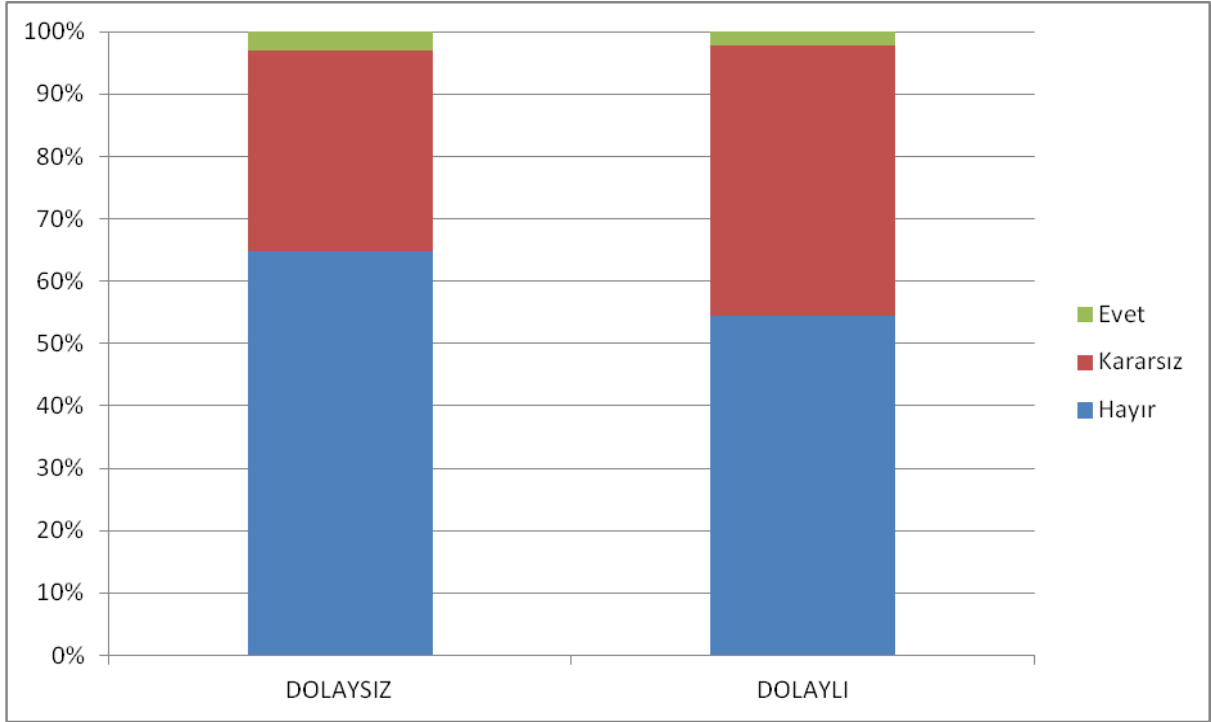
Yalova’da Dolaylı/Dolaysız vergi mükelleflerine vergi adaletinin olup/olmadığına ilişkin soruya Dolaysız vergi ödeyenler yaklaşık % 65 düzeyinde hayır adaletsiz olduğunu; dolaylı vergi ödeyenler ise yaklaşık % 55 düzeyinde hayır adaletsiz olduğu cevabını vermişlerdir.

Tablo:5

Vergiler adaletli mi? * Dolaysız - Dolaylı vergi * Bulunduğunuz il

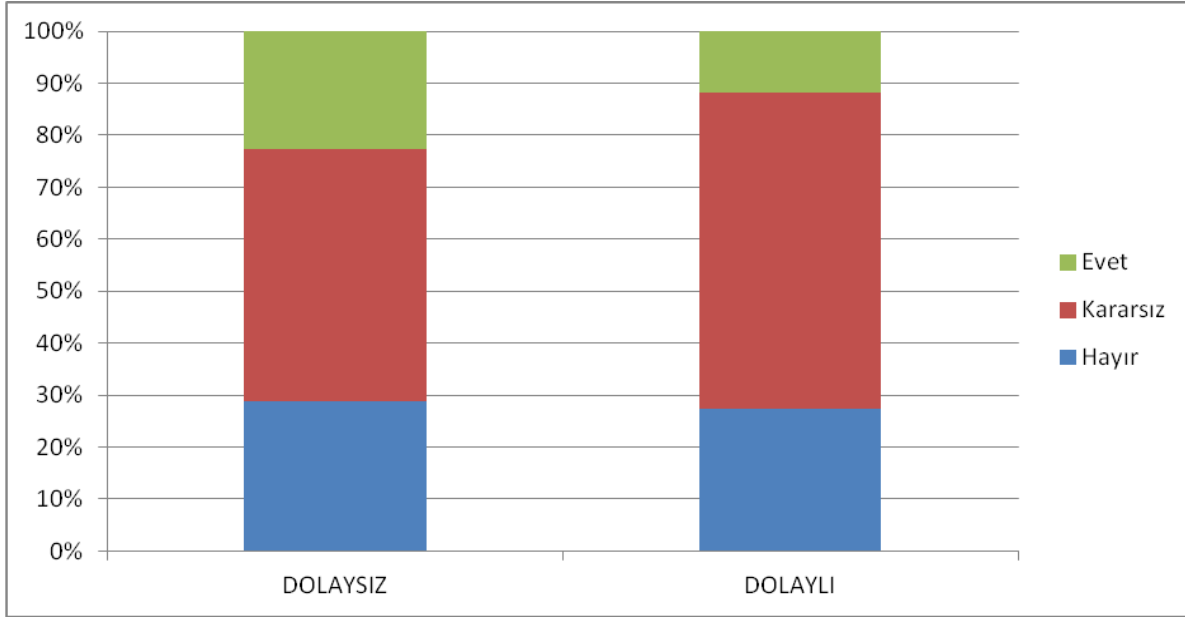
Bulunduğunuz il			Dolaysız - dolaylı vergi		Total
			DOLAYSIZ	DOLAYLI	
Yalova	Vergiler adaletli mi?	Hayır	83	25	108
		Kararsız	41	20	61
		Evet	4	1	5
	Total		128	46	174
Diyarbakır	Vergiler adaletli mi?	Hayır	28	14	42
		Kararsız	47	31	78
		Evet	22	6	28
	Total		97	51	148

Şekil: 5 Yalova İli Vergi Adaleti Dolaylı/ Dolaysız vergi İlişkisi

Diyarbakır’ da Dolaylı/Dolaysız vergi mükelleflerine vergi adaletinin olup/olmadığına ilişkin soruya Dolaysız vergi ödeyenler % 30 düzeyinde adaletsiz olduğunu; dolaylı vergi ödeyenler ise yaklaşık % 30 düzeyinde adaletsiz olduğu cevabını vermişlerdir.

Şekil:6 Diyarbakır İli Vergi Adaleti Dolaylı/ Dolaysız vergi İlişkisi

Şöyle ki; Diyarbakır’da Dolaysız vergi ödeyenlerin % 30’u adaletsiz olduğunu; Yalova’ da ise Dolaysız vergi ödeyenlerin yaklaşık % 65’i adaletsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Diyarbakır’da Dolaylı vergi ödeyenlerin yaklaşık % 30’u adaletsiz olduğunu; Yalova’ da ise Dolaylı vergi ödeyenlerin yaklaşık % 55’ i adaletsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Diyarbakır’da hem dolaysız hem de dolaylı verdilerdeki adaletsiz olduğuna dair düşünce Yalova’ dan daha düşüktür. Öncelikle bölgeye olan kamu yatırımlarına ağırlık verilmeye devam edilmelidir. Diyarbakır’ ın pozitif algısını yapılan yatırımların bölge insanında oluşturduğu memnuniyet ile ilişkilendirmenin doğru bir yaklaşım olacağı düşüncesindeyiz.

Tablo:6 Vergi adaleti ile Dolaylı/Dolaysız Vergi İlişkisi Pearson Ki-Kare Testi Bulguları

		Kazanç Türü	
Vergi Adaleti mi?		Pearson Ki-Kare İstatistiği	p-değeri
	YALOVA	1,972	,373
	DİYARBAKIR	3,093	,213

Tablo 6’da da görüleceği üzere, vergi adaleti ile Dolaylı/Dolaysız vergi arasındaki ilişkiyi araştıran Pearson ki-kare testi bulguları, Yalova ve Diyarbakır ili için istatistiksel olarak anlamsızdır. Buna göre, Yalova ve Diyarbakır ili için, vergi adaleti algısı Dolaylı/Dolaysız vergi türü ilişkisi açısından bakıldığında bir farklılaşma göstermemektedir.

3.4. Vergi Adaletsizliğinin Nedeni Verginin Dolaylı/Dolaysız Olması Açısından Yapılan Değerlendirmeler

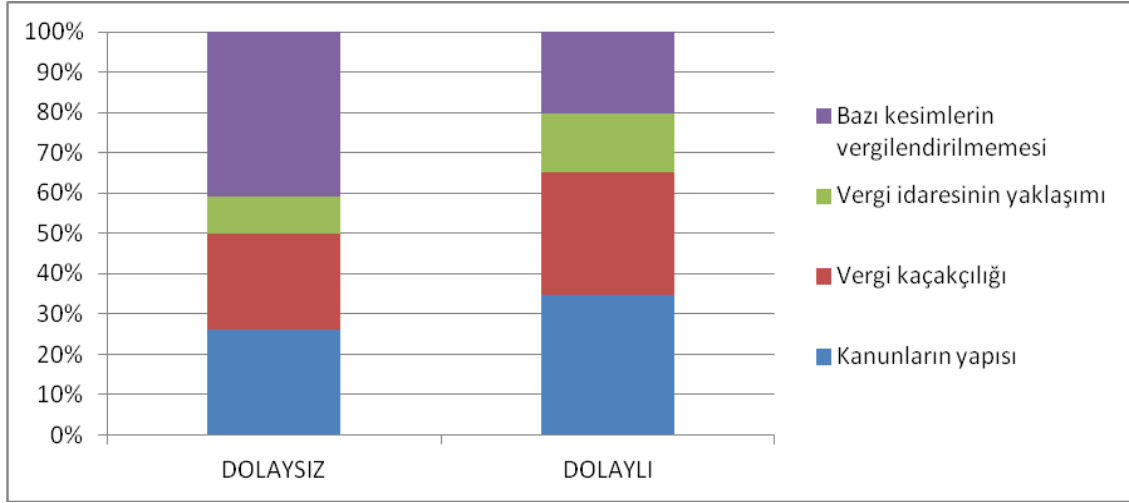
Yalova’da yaşayanlara vergilerin neden adil olmadığına ilişkin sorulan soruda Dolaysız vergi ödeyenlerin yaklaşık % 40’ı bazı kesimlerin vergilendirilmemesi, % 27’si kanunların yapısı, % 25’ i ise vergi kaçakçılığı; Dolaylı vergi ödeyenlerin ise yaklaşık %35’ i kanunların yapısı, % 30’u vergi kaçakçılığı ve % 20’si ise bazı kesimlerin vergilendirilmemesini işaretlemişlerdir. Diğer cevaplar ise tabloda yer almaktadır.

Tablo:7

Vergiler neden adil değil? * Dolaylı - Dolaysız vergi * Bulunduğunuz il

Bulunduğunuz il			Dolaylı - Dolaysız vergi		Total
			DOLAYSIZ	DOLAYLI	
Yalova	Vergiler neden adil değil?	Kanunların yapısı	26	17	43
		Vergi kaçakçılığı	24	15	39
		Vergi idaresinin yaklaşımı	9	7	16
		Bazı kesimlerin vergilendirilmemesi	41	10	51
	Total		100	49	149
Diyarbakır	Vergiler neden adil değil?	Kanunların yapısı	16	6	22
		Vergi kaçakçılığı	41	22	63
		Vergi idaresinin yaklaşımı	38	20	58
		Bazı kesimlerin vergilendirilmemesi	20	16	36
	Total		115	64	179

Şekil:7 Yalova İli Vergi Adaletsizliğinin Nedeni Dolaylı/Dolaysız Vergi İlişkisi

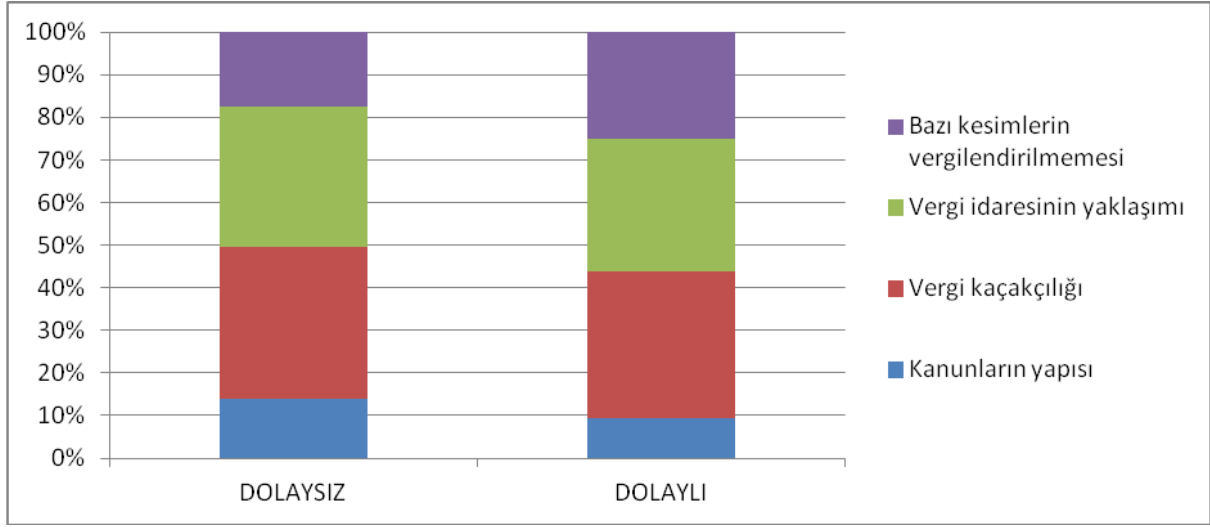

Diyarbakır’da yaşayanlara vergilerin neden adil olmadığına ilişkin sorulan soruda Dolaysız vergi ödeyenlerin yaklaşık % 40’ ı vergi kaçakçılığı; % 35 i vergi idaresinin yaklaşımı, yaklaşık % 20’si ise bazı kesimlerin vergilendirilmemesi cevabını vermişlerdir. Diğer cevaplar tablolarda yer almaktadır.

Dolaylı vergi ödeyenlerin ise yaklaşık %35’ i vergi kaçakçılığı, yaklaşık % 30’ u ise vergi idaresinin yaklaşımı, yaklaşık % 25’i ise bazı kesimlerin vergilendirilmemesi cevabını işaretlemişlerdir. Diğer cevaplar ise tabloda yer almaktadır.

Diyarbakır da vergi kaçakçılığının yüksek olduğuna ilişkin cevabın daha yüksek olmasını, devletin bu bölgelere yatırım yapmaya devam etmesi gerektiği şeklinde yorumlayabiliriz. Uzun yıllar Güneydoğu Anadolu Bölgesi kamu yatırımları açısından ihmal edilmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki yıllar boyu süren geri kalmışlığın oluşturduğu hoşnutsuzluğu kısa bir zaman diliminde ortadan kaldırmak mümkün değildir. Kısacası devlet şefkat elini gönderilen personel ve yapılan yatırım noktasında uzatmaya devam etmelidir.

Şekil: 8 Diyarbakır İli Vergi Adaletsizliğinin Nedeni Dolaylı/Dolaysız Vergi İlişkisi

Tablo:8 Vergi adaletsizliğinin nedeni ile Dolaylı/ Dolaysız Vergi ilişkisi Pearson Ki-Kare Testi Bulguları

		Dolaylı/ Dolaysız Vergi	
Vergi Adaletsizliğini n nedeni		Pearson Ki-Kare İstatistiği	p-değeri
	YALOVA	6,340*	,096
	DİYARBAKIR	1,932	,587

Not: * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 8’de de görüleceği üzere, vergi adaletsizliğinin nedeni ile verginin dolaylı ya da dolaysız oluşu arasındaki ilişkiyi araştıran Pearson ki-kare testi bulguları Yalova ili için istatistiksel olarak anlamlı, Diyarbakır ili için ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Buna göre, Diyarbakır ili için vergi adaletsizliğinin nedenine ilişkin algı, dolaylı/dolaysız vergi mükellefleri arasında farklılık göstermemektedir. Buna karşılık Yalova ili için farklılık göstermektedir.

Sonuç

Diyarbakır ve Yalova’da mükelleflerin vergi adaletine bakış açıları ile ilgili çeşitli sorular sorulmuştur. Çalışmada vergi adaleti ile kazanç düzeyi, kazanç türü, dolaylı/dolaysız vergi ilişkisi ve vergi adaletsizliğinin nedeni ile dolaylı/dolaysız vergi ilişkisine ilişkin elde edilen anket bulguları değerlendirilmiştir.

Şöyle ki; Vergi adaleti kazanç düzeyi ilişkisinde; Diyarbakır'da adaletsiz (% 29) diyenlerin oranı, Yalova'dan daha düşüktür. Bunun nedeni olarak, özellikle 2000 yılı sonrasında bölgeye yapılan kamu yatırımlarının belirleyici olduğu düşüncesindeyiz. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin yıllar itibariyle kamu yatırımı yapılması konusunda ikinci plana itilmesi ve bunun akabinde terörün verdiği can ve mal kayıpları halkı olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, son yıllarda yapılan yatırımlar bölge insanını sözkonusu yalnızlıktan çok büyük ölçüde kurtarmıştır, diyebiliriz.

Vergi adaleti kazanç türü ilişkisinde; Diyarbakır'da farklı kazanç türlerini elde edenlere sorulan soruda; vergiler adaletli diyenlerin oranı % 19, Yalova'da ise % 4'dür. Bunun sebebi olarak Diyarbakır'da, çeşitli gelir türlerini elde eden mükelleflerin, birçok kamu hizmetine(eğitim, sağlık vb.) erişiminin daha mümkün hale gelmesi, aynı zamanda terörün azalarak ülke gündeminden düşmesi nedeniyle altyapı yatırımlarının artmasının çok büyük ölçüde katkısı olduğu kanaatindeyiz.

Vergi adaletini dolaylı/dolaysız vergi ilişkisi açısından değerlendirdiğimizde; Diyarbakır'da dolaysız vergi ödeyenlerin % 30'u, Yalova'da ise % 65'i adaletsiz olduğunu belirtmişlerdir. Diyarbakır'da dolaylı vergi ödeyenlerin yaklaşık % 30'u, Yalova'da ise % 55'i adaletsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Diyarbakır'da hem dolaysız hem de dolaylı verdilerdeki adaletsiz olduğuna dair düşünce Yalova' dan daha düşüktür. Çıkan bu sonucu, bölgeye olan kamu yatırımlarına devam edilmesi gerektiği şeklinde yorumlayabiliriz. Aynı zamanda bu durumu, bölge insanında oluşan memnuniyet ile ilişkilendirmenin doğru bir yaklaşım olacağı düşüncesindeyiz.

Vergi adaletsizliğinin nedenini dolaylı/dolaysız vergi açısından değerlendirdiğimizde; Diyarbakır' da vergi kaçakçılığının yüksek olduğuna ilişkin cevabın fazla düzeyde olmasını, devletin bu bölgelere yatırım yapmaya devam etmesi gerektiği şeklinde yorumlayabiliriz. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki yıllar boyu süren geri kalmışlığın oluşturduğu hoşnutsuzluğu kısa bir zaman diliminde ortadan kaldırmak mümkün değildir. Kısacası devlet şefkat elini gönderilen personel ve yapılan yatırım noktasında uzatmaya devam etmelidir.

Kaynakça

Aktan C.C., Dileyici D. ve Saraç Ö. (2006). Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırlı. C. C. Aktan, D. Dileyici ve İ.Y. Vural (Ed.). *Vergileme ekonomisi ve vergileme psikolojisi*. (ss. 159-161). Ankara. Seçkin Yayınevi.

Aktan, C. C. ve Çoban H. (2006). Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler. C. C. Aktan, D. Dileyici ve İ.Y. Vural (Ed.). *Vergileme ekonomisi ve vergileme psikolojisi*. (ss. 159-161). Ankara. Seçkin Yayınevi.

Altunışık, R. vd. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri-SPSS uygulamalı* (Geliştirilmiş 3. Baskı). Sakarya. Sakarya Kitabevi.

Çiçek, H., Karakaş, M. ve Yıldız, A. (2008). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde vergi yükümlülerinin vergiyi algılama ve tutum analizi: bir alan araştırması. *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2008/381*.

Erol, A. Çiçek, H. ve Karakaş M. (2009). Diyarbakır ilinde mükelleflerin vergiye ilişkin tutum ve algı analizi. *İktisat İşletme Finans*. Cilt 24(280), ss.71-103.

Kurtkan, A. (1968). *Metodolojik bir deneme olarak mali sosyoloji*. İstanbul. Fakülteler Matbaası,

Öncel, Y. (1974). *Vergiye karşı tepkiler ve Türkiye'de vergi kaçakçılığı*. (Basılmamış Doçentlik Tezi)

Reynaud, P.L. (1955). *Vergi konusunda mükellefin ruh haleti*, (C. Erçoklu, Çev.) Maliye Tetkik Kurulu Matbaası.

User, İ. (1992). Vergi psikolojisi ve vergilemenin psikolojik sınırı, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* (1-2). ss. 63-78.

Yamane, T. (2001) *Temel örnekleme yöntemleri* (A. Esin, C. Aydın vd.,Çev.). İstanbul. Literatür Yayınları.

http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20131.htm(Erişim 21.09.2018)